

Uyt den Bosch en z'n voorgangers

Artikel van J.M. Sterck-Proot, overgenomen uit *Haerlem Jaarboek 1942*.

UIT DEN BOSCH

De bijzonder mooi gelegen buitenplaats Uit den Bosch aan de Spanjaardslaan heeft veel gedaantewisselingen ondergaan.

Nadat eeuwenlang de toestanden buiten de steden verre van veilig waren, zagen tot na de ergste jaren van den 80-jarigen oorlog de burgers van Haarlem en elders zich wel genoodzaakt hun voornaamste uitspanningen dicht bij de steden te zoeken en Haarlem had daartoe aan den Hout een al zeer aanlokkelijke omgeving. Reeds vóór 1600 zijn de teekenen op te merken van, zij het ook slechts tijdelijk, trekken naar buiten in het bestaan van vele herbergen om de stad. Zoo vinden we filialen van de herbergen de Ooievaar en het Gulden Vlies, beide op de Groote Markt, respectievelijk op den Kleinen Houtweg en aan het einde van de Dreef. Ook aan de Noordzijde van Den Hout vonden wandelaars en trekkenden aangename rustpunten, want niet minder dan zes herbergen konden daar tegen 1600 moeten en dorstigen laven. Vijf dier gelegenheden stonden op erfpachtgrond van het St. Elisabeths gasthuis, den voornaamsten grondbezitter aan Haarlems Zuidkant. Oudtijds schijnen bijbelsche namen daarvoor wel de voorkeur te hebben genoten. Zoo had de herberg 'Oud Romen' aan de Zuidpunt van den Gasthuisweg (nu Zuiderhoutlaan) tot overbuur aan de Crayenestervaart een 'Jeruzalem' en halverwege van dien weg stond 'De Blauwen Engel', terwijl op den Heerenweg zoowel een Nazareth (later Lanckhorst) als een Bethlehem (later Uit den Bosch) werd geëxploiteerd.

Evenals in onze dagen was de zakelijke belangstelling der brouwers voor de herbergen om de stad bijzonder groot en zij meenden stellig geen beter reclame voor hun bieren te kunnen maken dan daar zoogenaamde 'bierstekers' in te zetten, die uitsluitend hun eigen bieren daar tappen mochten. De herberg Emaus dankt mogelijk zelfs haar naam aan den eigenaar van 1650, MEYNERT EMAUS; reeds in 1628 woont een brouwer P. Gz. EMAUS in de Damstraat. M. EMAUS was toen brouwer in 'De Bril' aan het Spaarne. In 1656 verzekert een der brouwers van ridderlijke afkomst, GERRIT VAN TETTERODE, zich van het bezit van een reeds genoemde herberg, die hij waarschijnlijk naar zijn brouwerij 'De Engel' doopt tot 'Den Blauwen Engel.' In 1630 koopt JAN VAN BRIENEN, brouwer van 'Het Dubbele Ancker' Nieuw Romen, een herberg, aan het westeinde van de Meesterlottenlaan. Het bekende Dronckemanshuisje ten Noorden van Eindhovenout wordt in 1686 het eigendom van CORNELIS VAN DER HEYDE, brouwer in 'De Climmente Leeuwen' aan het Spaarne, die als hij het in 1703 verkoopt, nog bedingt dat de nieuwe eigenaar zijn bieren uit die brouwerij moet blijven betrekken. (Zie geschiedenis van Eindhovenout, jaarboek 1934). Een bijzondere historische attractie bood Bethlehem; daarvan getuigt Mr M. BROUERIUS VAN NIDEK die van 1729 tot 1741 eigenaar was van die plek waar toen Uit den Bosch stond. Hij schrijft in zijn fraai geïllustreerd werk 'Zegenpralant Kennemerlant' daarover het volgende:

'voor weinige jaren nogh zoodanigh een hier langs heen strekkendt out stael der Spaensche borstweeringe, tegens der Staten krygsmaght in het beleggh van Haerlem in de jaren 1572 en 1573 opgeworpen' gevonden wiert die bykans ter plaatse, daer nu de voorgevel van dit buitenhuis staet, door een vierkanten schans by den Heerenwegh verzekert en gesloten was, dewelke de Baron VAN BATENBURG by zyn mislukten aenval ter ontzetting van de belegerde stadt door den Spanjaert bedrieglijk verlaten vont en tot zyn ongeluk voorby trok.' De Spanjaarden hadden zich toen namelijk in Den Hout zelf in hinderlaag gelegd, waar VAN BATENBURG en de zijnen jammerlijk verslagen werden.

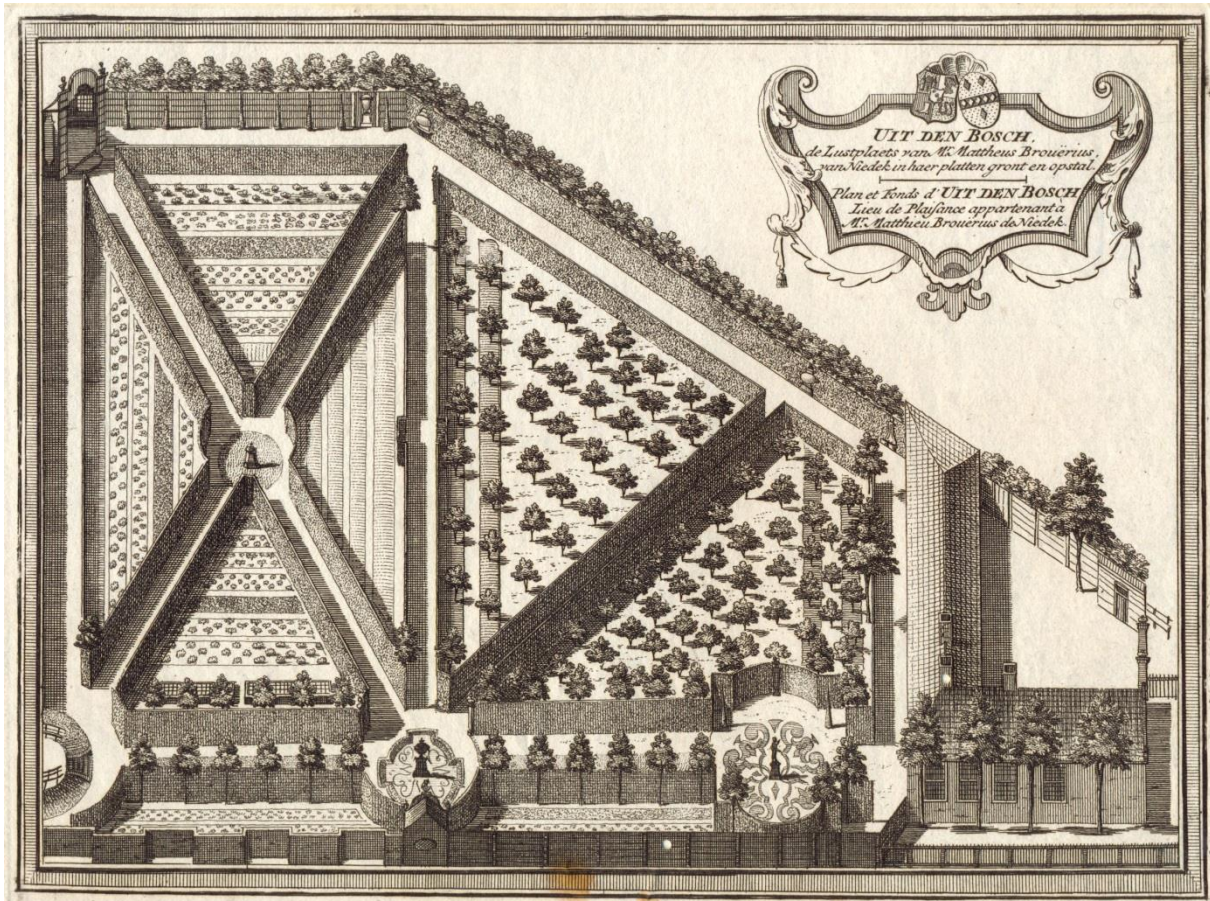
De resten nu van die Spaansche schans op een der hoogten der binnenduinen, waardoor de Lindelaan die sinds 1664 Den Hout afsloot, ook den naam Spanjaardslaan kreeg vormden stellig een der aantrekkelijkheden voor de bezoekers van de herberg op dat punt, waar ook een kolfveld naast was.

Het oudste stuk uit het archief op Uit den Bosch is van Meyendagh 1596, waarbij CORNELIS CORNELISZ STICK voor schout en Schepenen van Heemstede van regenten van het St. Elisabethsgasthuis tegen zes carolusgulden per jaar 75 roe grond in erfpacht krijgt, waarop deze CORNELIS reeds in het jaar daarvoor 'een huysinge..had gestelt ende getimmerd'. Deze huysinge is waarschijnlijk de oorsprong van wat hier als herberg Bethlehem bekend werd. De grond grensde ten Noorden aan 'den Drogen Hout' en ten O.Z. en W. aan het gasthuis. Die oude huysinge was door een nieuwere ruimte reeds overtroffen, toen kooper werd PIETERJORISZ VAN DER VOS, waarbij de conditie dat 'seecker lootsken of schuyrtien 't welck by de ED MATHEUWS LOUWRIS SCHOUTEN, brouwer in De Croon met toestaen van den vercoper LOUWRIS GERRITSZ opt voorseyde erf precario is gedaen, zal moeten ontruympt ende buijten zijn hof vandaer gebracht werden ten ware den coper dienthalven metten gemelten SCHOUTEN daerover nader mocht commen te accorderen'. VAN DER VOS heeft de zaak blykbaar tot veel genoegen van zijn publiek gedreven, want sinds verandert de naam van Bethlehem weldra in die van 't Vosje' of 't Vosie; ofschoon VAN DER VOS slechts tot 1655 eigenaar is geweest. Tot 1704 komen oude en nieuwe naam voor. Terwijl Suyderhout in 1657 reeds een heerenhofstede is, 867 roe groot en dan voor f 7900,- verkocht wordt, blijft het Vosje een klein pand van slechts 109 roe; en waar VAN DER VOS het kocht voor f 1300,- brengt het hem bij verkoop slechts f 780,- op. VAN DAMME geeft in zijn Buitenplaatsen in de laatste helft der 17de eeuw achtereenvolgens als eigenaren FRANS JANSZ tot 1658, JAN HEYE tot 1662, DIRCK CLAES VAN SCHOTEN tot 1668. De waarde is dan reeds gedaald tot f 500,-. CORNELIS ADRIAANS BUDDÉ wordt dan eigenaar; maar 10 December 1687 is verkoop er PIETER JANSZ PATER als man van AEGIE JANS SCHOOTENS' die eveneens bezitster was van de herberg 'Het Oude Verbrande Huys' aan het Oosteinde van de Meesterlottenlaan, waar nu het huis Hildebrand staat.

Kooper wordt voor slechts f 300,- CLAES JANS KAEMAN, wiens executeuren het in 1701 transporteerden aan PIETER BOL, Raad en Schepenen van Haarlem en aan ABRAHAM VAN DEN BROECKE tegen f 585,-. PIETER BOL is waarschijnlijk de geldschietster voor VAN DEN BROECKE die brouwer is in 'Het Hoefyzer' te Haarlem. Van den laatsten althans koopt het in 1704 nog als herberg DIRCK HENDRICX voor f 325,-. Het wordt dan omschreven als een 'huys' met erve met een boomgaert, daer annex synde een herberg genaemt het Vosje'. Eigenaar wordt nu voor het eerst een Amsterdammer en wel BENJAMIN JANSZ. DUTRIE, Heer van Haeften bij Gorkum, zijn zoon JAN huwde de Haarlemsche CRISTINA CORNELIA GEERLINGS. Met hem gaat het oorspronkelijk mercantiele doel van het pand verloren evenals de oude naam. Deze Bewindhebber der Oost Indische Compagnie heeft elf jaar (van 11/7 1711 tot 20/6 1722) dit pand als zomerverblijf gebruikt, er den naam Uyttenbosch aan gegeven, den grond uitgebreid van 190 roe tot 230½ roe en het geheel als heerenhofstede ingericht. ALLAN (DI II 159) schrijft, dat hij het plantsoen meer dan verdubbelde en de oude woning vertimmerde. Hij is zoo zeer waarschijnlijk de bouwer van het stevige huis, dat Brouërius afbeeldt (zie afbeelding).

Bij dien bouw werd de reeds genoemde Spaansche schans geheel blootgelegd en deels als fundament voor den voorgevel aangewend. Ook de tuinaanleg wijst op DUTRIE's tijd. Had deze het pand gekocht voor f.700,-, als hij het verkoopt aan een anderen vermogenden Amsterdammer brengt het vijfmaal meer op. Deze Mr. CORNELIS VAN GOOR was mogelijk een gelijknamige zoon of neef van den bouwer, bezitter van 1675-1720, van het Huys te Manpad. Bij dit transport is voor het eerst den naam van Vosje vervangen door 'de hoffstede het huys Uyttenbos'. Sinds blijft het goed langen tijd in Amsterdamsche handen. VAN GOORS erfgenaam Mr. MATHEUS LESTEVENON die zijn zomers op Groot Bentveld doorbracht, krijgt het landgoed in 1725 in handen en heeft het zooals verschillende volgende eigenaars wel verhuurd. Zijn broeder JACOB BACKER LESTEVENON, die Oud Berkenrode

bezat, koopt voor hem nog bij Uytenbosch 98 roe aan en koopt daarbij de erfpacht van het gasthuis ook voor diens 'nakomelingen' af. Reeds 1 Maart 1729 doet LESTEVENON voor f 3200,- het buitenhuis over aan den reeds genoemden Mr. MATTHEUS BROUËRIUS VAN NIDEK (in de transportakte staat Nidek). Deze bekende liefhebber van kunst en historie was in 1677 te Amsterdam geboren en daar in 1713 in de Rechten gepromoveerd. Hij publiceerde verschillende beschrijvingen van Nederlandsche buitenplaatsen, door Amsterdamsche plaatsnijders fraai geïllustreerd. De afbeelding toont aan hoe het buiten toen een scherpen driehoekvorm had met de punt naar den Heerenweg, waar ook het ingangshek stond.

*Uit den Bosch, de lustplaats van Mr. M. BROUËRIUS VAN NIDEK.
(Uit Zegenpralent Kennemerlant)*

De lange zijde van het huis had vier ramen aan de Spanjaardslaan (de zonzijden der buitenhuizen waren toen niet erg in trek), waarvan de twee oostelijken tot de 'Sael' behoorden, met uitzicht op 'het bloem parterre, de uitgesneden graskom en Bergje met haere marmere Borstbeelden' zooals BROUËRIUS het omschrijft. Van het beeldhouwwerk zijn alleen behouden de fraaie vazen, die op de afbeelding te zien zijn op de palen voor het huisje op het bergje en een voetstuk waarschijnlijk voor het engeltje midden in de in geometrische figuren uitgesneden graskom.

Als het landgoed April 1741 in publieke veiling komt, wordt het als volgt omschreven: 'een Plaisierplaats genaemt Uytenbos met deszelfs huysinge, stallinge koets- off wagenhuys, tuynmanswooninge met syn boomgaert, moestuyn, bepoting en beplanting, borstbeelden, termen en vaesen en verdere tuyncieraden'.

Het wordt 17 April 1741 getransporteerd aan, den Amsterdammer PIETER PLAATMAN, doch geen zes jaar later brengen diens erfgenamen het opnieuw in Amsterdam in publieke veiling. Maar PLAATMAN had intusschen den grond bij Uit den Bosch belangrijk uitgebreid en wel in Juli 1743 en wederom in Maart 1744 door aankoop 'van het gasthuis van de

stukken weiland die in de 20ste eeuw tot sportterreinen zouden worden. Het landgoed wordt daardoor met vijf morgen uitgebreid en is dan begrensd door Den Hout, den Gasthuisweg (Zuiderhoutlaan) en het voetpad of gasthuislaan (de Emauslaan). Maar op die weilanden staat het volgende servituut dat zij 'ten eeuwigen dagen niet zullen mogen worden be-'
'timmert, beheyngt, beplant nogt bepoet; maer dat hetzelfde 'altoos als land zal moeten worden gehouden'. Dit servituut bleef tot op heden op die graslanden, zoodat bij iedere bebouwing een toestemming der omwoners vereischt was. Zoo protesteert 15 Februari 1819 de Weduwe van Mr. PIETER VERMEULEN, ELISABETH SCHOOCK, dan eigenares van Zuiderhout, tegen de omrastering door BEELS, dan eigenaar van Uit den Bosch, van diens moestuin; moest JACOB ABRAHAM VAN LENNEP, als eigenaar van Leeuwenhooft in 1788 aan den eigenaar van Uitenbos, BRONKHORST, verlof vragen voor een boomenrij langs zijn schutting en nog in 1906 moet de eigenaar van Uit den Bosch toestemming geven voor het plaatsen van de tribune van de Haarlemsche Football Club.

Maar vervolgen we met de eigenaars van Uit den Bosch, dan zien we hoe ondanks PLAATMANS uitbreidingen het buiten na publieke veiling door PLAATMANS executeurs (J. AHUYS en TH. PELT) slechts voor f 4615,- eigendom wordt van den Amsterdammer THOMAS MEYER, die reeds sinds 3 Nov. 1740 eigenaar was van Spruytenbosch. Beide buitens blijven tot na den dood van zijn weduwe ANNA MARIA DE PEYROU in een hand. Haar executeur was JAN LACLÉ, president schepen van Haarlem. Zij worden 26 Juni 1762 tegelijk geveild. Bracht toen Spruytenbosch, door MEYER aanzienlijk uitgebreid, f 15.800,- op, Uit ten Bosch gaat voor f 5700,- over aan den Amsterdammer JAN BRONKHORST. Bij dezen verkoop worden afzonderlijk 'deszelfs behangsels' genoemd, mogelijk waren ze geschilderd en droegen zij het meeste bij tot de waardevermeerdering van het goed onder MEYER.

Intusschen had het gasthuis het grootste deel van zijn gronden verkocht en bij dezen verkoop staat vermeld, dat voor den grond waarop de wagenschuur staat f 9,- erfpachts huur aan de stad Haarlem moet betaald worden.

Het buiten is nu groot 328½ roe plus de vijf morgen weiland. In 1797 wordt voor een 'trekkast' verlof gevraagd. Op 1 Aug. 1817 verkoopen eerst BRONKHORST'S erven Uyt den Bosch voor f 13,700,- aan MARTEN ADRIAAN BEELS, lid van den Haarlemsehen Raad en Heer van Heemstede, Rietwijk en Rietwijkeroord. Bij deze publieke veiling wordt het buiten omschreven als: een zeer plaisante en wel aangelegde Hofstede, met deszelfs logeabel Heeren Huizinge, Koetshuis, stalling voor vier paarden, tuinmanswoning, koepel- en verder ' getimmerte, benevens Engelsch plantsoen, slingerpaden, boomgaard, een broeiery, moestuin, bepoting en beplanting, groot 6 morgen waarvan drie kampen best toegemaakt hooien weiland.

De Hofstede Uit den Bosch, aan de Spanjaardslaan
Naar een lithografie van P. J. LUTGERS

De aanzienlijke waardevermeerdering en de termen van den veilingsbrief doen vermoeden, dat BRONKHORST het huis heeft doen bouwen, dat LUTGERS omstreeks 1844 teekende (zie afbeelding) en dat met zijn groote lange ramen geheel in denzelfden stijl is opgetrokken als de zomerhuizen uit ongeveer 1800 die nog in Bloemendaal behouden zijn. In 1783 gaf de schilder TAVENIER nog het oudere huis in waterverf weer (Stedelijke Atlas). BRONKHORST zette ook – toen het oudere aan de Emauslaan vervallen was - het koepeltje neer, dat LUTGERS eveneens afbeeldt, doch dat veel eenvoudiger was dan wat BROUËRIUS daar afbeeldde.

De Hofstede Uit den Bosch aan de Spanjaardslaan. Naar een lithografie van P.J. Lutgers.

M. A. BEELS heeft de weilanden weer afzonderlijk verkocht, die in de laatste helft der 19de eeuw toebehooren aan de gebroeders VAN DER BEEK, eigenaars van Leeuwenhooft. Op 21 Augustus 1822 verschijnen zoowel M. A. BEELS als zijn eega CHARLOTTE CATH. GILDEMEESTER bij het notarieel transport van Uit den Bosch (sinds staat de spelling vast, die ook op het hek behouden is uit het begin der 19de eeuw) aan den Amsterdamschen koopman PIETER VAN EEGHEN. Diens weduwe Anna C. HUIDECOPER en zijn meerderjarige kinderen waarvan alleen de oudste CHRISTIAAN PIETER uit zijn eerste huwelijk met MARIA RAHUSEN, verkoopen het buiten op 1 Februari 1848 aan Mr. ADRIAAN J. C. MAASGEESTERANUS.

Op 29 Dec. 1853 komt het dan groot I bunder 13 roe in het bezit van J. L. GREGORY PIERSON, die aan Haarlem het recht vraagt op de plaats van het oude 'Bergje' den nog bestaanden uitgang aan de Spanjaardslaan te mogen maken, waarbij de zijpalen van het oude tentje, dat BROUËRIUS geeft op het 'Bergje' behouden bleven, de vazen er op echter verplaatst werden.

Op 18 Mei 1860 wordt het goed voor f 5212,- notarieel overgedragen aan een Haarlemmer namelijk ABRAHAM LODEWIJK DYSERINCK. Deze (1812-1886) was jarenlang een onvermoeid ijveraar voor het deelnemen van zijn geboortestad aan den opbloei van handel en nijverheid omstreeks 1840 na zooveel jaren van verval. Niet alleen ontwikkelde hij zijn eigen bedrijf (zijn Vader had de oude drogisterij van DOYER in de Anegang aangekocht) tot

den nog bestaanden groothandel Dyserinck en Zonen; maar waar hij kon, trachtte hij Haarlem ook zelf te doen deelen in de voordeelen van de nieuwe groote ondernemingen zooals de drooglegging van de Haarlemmermeer.

Bij den aanleg van het Noordzeekanaal pleitte hij zoo, helaas tevergeefs, voor de verbreeding der sluizen bij Spaarndam en uitdieping van het zijkanaal C, waardoor evenals nu in Zaandam zeeschepen tot bij de Spaarnestad hadden kunnen komen. In Uit den Bosch hadden ook een tweetal vriendschappelijke bijeenkomsten plaats toen nog gediscussieerd werd of het Amsterdamsch Centraalstation aan de Leidsche dan wel aan de Haarlemsche zijde van de Amstelstad zou komen. Natuurlijk pleitte DYSERINCK voor het laatste, dat tot stand kwam.

De familie A. L. DYSERINCK voor Uit den Bosch, Westzijde
Naar een fotografie op het Gemeente-archief van Haarlem

Na negen jaar van vergeefsche moeiten wist deze DYSERINCK in 1879 den ex-fabrikant THOMAS WILSON te bewegen tot het afstand doen van zijn erfpachtsrecht en verkoop aan de Gemeente van de fabriek op het latere Wilsonsplein, die deze opzettelijk als ruïne liet staan, verbitterd over tegenwerking van Haarlems Gemeentebestuur. In het Stadsarchief berust het fraaie album, dat aan DYSERINCK- met een som geld, die hij aan de verschillende kerkgenootschappen uitdeelde - door de burgerij vereerd uit dank voor zijn moeiten in dezen. Als gemeenteraadslid bevorderde hij ook de verbreeding van de Barrevoetstraat in 1883 ten bate van een ruimere verbinding van de stad met het toen nieuwe Leidsche kwartier. ALLAN (DI II 160) schrijft dat A. L. DYSERINCINCK Uit den Bosch in 1862 grootendeels heeft doen vernieuwen; inderdaad verfraaide hij den Noordgevel met een ruimen ingang en zette op het Westdeel van het huis een verdieping maar... alles in een slechten tijd van bouwen. Hij huurde ook van de stad een stuk grond aan de Westzijde, waarvoor de Emauslaan meer Zuidelijk werd omgelegd en het huis een ruimer oprit kreeg

aan die zijde. Zijn erven d.w. zijn vrouw AGNES PETRONELLA WIJNANDS en zijn twee dochters ANTONIA MARIA geboren in 1858, in 1880 gehuwd met WILHELM A. H. KÖSTER en NELLY geb. in 1863, gehuwd met THEODOOR M. TROMP, verkochten in 1887 het zomerhuis weer aan den Amsterdammer NIC. VAN TAACK TRAKRANEN, Staatsraad in buitengewonen dienst en president van de Ned. Handels Mij. In deze tijden was het buitengoed meest verhuurd o.a.lange jaren aan Mevr. BOELEN-SMIDT VANGELDER. Op 25 Febr. 1903 was Uit den Bosch in handen gekomen van een vennootschap voor grondspeculaties, 'N.V. Haemstede' . De eerste ernstige gegadigde als kooper voor Uit den Bosch werd sinds Dr. A. HUYSMAN uit Utrecht. Op verzoek van diens zwager Mr. CH. ENSCHEDÉ rapporteerde Ir J.A. G. VAN DER STEUR vóór den koop over het huis, dat het in elk geval groote herstelling en opknapping vraagt om bewoonbaar te zijn. Voor f 48.000,- wordt het Dr. HUYSMAN'S eigendom; maar als op 4 Oct. 1911 de huidige eigenaar A. H. Baron VAN HARDENBROEK VAN AMMERSTOL Uit den Bosch aankoopt is een der condities, dat het geheele huis binnen drie maanden moet worden afgebroken. Alleen het nieuwe koetshuis en de stallen mochten blijven staan. Volgens eigen plannen werd nu met kunstzandsteen het nieuwe huis voor winter en zomer gebouwd en bij de ontgravingen ervoor werden er door den aannemer drie grondvesten boven elkaar gevonden. Aan de oude vazen gaf Baron VAN HARDENBROEK een plaats bij den ingang. Het goed is nu groot 84,84 H.A. Midden in den tuin is een groot zandsteen beeld geplaatst van Apollo en Daphne afkomstig van Elsbroek onder Hillegom.'

J. M. STERCK-PROOT